
Îndreptări arheologice.

Câte ceva despre religia militarilor din castrul roman de la Bologa/*Resculum*

Nicolae GUDEA

Cuvinte cheie: Bologa, castru, monumente votive, culte religioase.

Keywords: the Bologa fort, votive monuments, religious cults.

Ce-mi place cel mai mult în lumea arheologilor și istoricilor și admir cu nedisimulată uimire sunt arheologii de birou, cei care stau la masa de lucru, citesc sau studiază anumite teme și apoi croiesc teorii și ipoteze în legătură cu lucruri, obiecte, date pe care nu le-au văzut cu ochii proprii, nu le-au pipăit, dar despre care emit teorii și ipoteze, respectiv interpretări sui generis.

Cam așa am ajuns și la subiectul lucrării de față. Trudind din greu să alcătuiesc o monografie complexă a castrului de la Bologa/*Resculum* (jud. Cluj) m-am lovit, printre alte probleme și de cea a religiei militarilor din castru. Drept urmare am trecut la verificarea a ceea ce s-a scris și în literatura de specialitate (pe baza descoperirilor mele) și anume cartea lui M. Popescu (*Popescu 2004*) și a Athaliei Ștefănescu-Onițiu (*Ștefănescu 2009*), ambele abordând religia militarilor din Dacia, dar în maniere total diferite.

Ambii autori și-au redactat „sintezele” după ce au elaborat și publicat studii mai mici despre religia militarilor din diverse castre sau așezări antice din Dacia, în diverse epoci sau pentru aspecte diferite din viața militară. Trebuie să subliniez faptul că Athalia Ștefănescu are (din acest punct de vedere) mai multă experiență în domeniu.

M. Popescu se ocupă în chip firesc și cu dovezile privind religia romană din castrul de la Bologa, la p. 225-226. La puținul text dedicat subiectului am câteva obiecții:

- nu am înțeles de ce o cohors I Brittonum „devant s’integrer la fortification de Buciumi”!!! a construit castrele de la Bologa și Moigrad. Este o formulare din inventica franco-română în domeniul arheologiei provinciale daco-romane. Sfătuitoarii autorului, fie francezi (la care ignoranța poate fi scuzată), fie români (cam în afara temei!) au contribuit deci la erorile tehnice, dar și la produsul general cam de tip „studentesc”. Unitatea I Brittonum nu a avut nimic comun cu castrul de la Buciumi; aplica cu inscripție cu numele unității a fost găsită în stratul de secol III. În articolul despre cohortă (*SCIVA 28, 1977, p. 133*) spuneam că s-ar părea să fie datată timpuriu, fără a preciza ce înseamnă timpuriu. Dar cu o frază mai în sus scriam că unitatea a fost „cazată” la Bologa imediat după cucerire. Credeam că lucrurile sunt clare. Este evident că unitatea a fost mutată la Porolissum (de la Bologa) după reformele lui Hadrianus, unde deja existau cel puțin două castre de pământ.
- autorul menționează corect (p. 225-226) cinci inscripții (!), două statuete, un tipar de lut cu inscripție pentru un Genius, un altar pentru Nimfe și trei inscripții pentru cultul imperial. Destul de corect.
- nu am înțeles însă de ce M. Popescu îl citează pe C.C. Petolescu (*Petolescu 2002*) când vorbește de trupele de la Bologa, când opera lui Petolescu a fost tipărită la 20 de ani după ce eu monografiasem aceste unități, la care C.C. Petolescu nu a mai adăugat nimic esențial. Mi se pare o greșeală de metodologie. Dar poate că în Franța maestrul lui M. Popescu încep invers aranjarea bibliografiei în notele de subsol! Poate că în România nu se știe și avem de a face cu inovație!

Nicolae GUDEA, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: ngudea@gtc.ubbcluj.ro

- la p. 225 nota 62 afirmă că N. Gudea (*Gudea 1997*) a propus un număr mai mare de piese votive la Bologa. Căutând paginile citate la care trimite autorul nostru constatăm că acolo nu este vorba de nici o piesă votivă (față de cele citate de autor!).
- în totală ignoranță față de avansul general al cercetărilor privind creștinismul timpuriu (inclusiv în Dacia), M. Popescu se îndoiește de caracterul creștin al celor două!!! piese de la Bologa.
- tot între invenții trebuie să înscrinem datele despre statueta bouului Apis. Scriam că a fost găsită în arătură, pe terenul d-lui dr. Potra Aurel din Huedin, în a cărui posesie se afla atunci. M. Popescu scria că a fost descoperită într-o baracă. Ceea ce nu este exclus, dar înregistrarea noastră a retenturii nu este ceva sigur și s-ar putea să fie acolo alte construcții.

Am ajuns acum și la problema monumentelor votive de la Bologa din cartea Athaliei Ștefănescu (*Ștefănescu 2009*, p. 127). Lucrarea ei depășește stilul studentesc din lucrarea lui M. Popescu, dar rămâne tot o lucrare de birou. Cam așa se rezolvă prea multe din problemele arheologiei noastre provinciale. Lucrarea a fost mai bine dirijată de maestra ei, profesoara Doina Benea, dar nu a scăpat de unele lipsuri, erori metodologice și tehnică de informare:

- între lipsuri trebuie să menționez faptul că Athalia a menționat la Bologa numai trei piese votive: două statuete de bronz!!! ale zeiței Venus și o inscripție pentru IOM.
- de fapt statuetele sunt din lut și cam fragmentare.
- celelalte piese (pe care M. Popescu le-a menționat) i-au scăpat.
- la abrevieri îi lipsesc două corpus-uri principale de inscripții CIL și RIU; cred că Athalia a bănuțit că IDR-ul ține locul CIL-ului, dar nu prea e așa!
- ca și generația vitezei (din care facem parte) folosește și Athalia citări de mână a doua, uneori chiar a treia, în loc de lucrările de primă mână. Am să dau numai două exemple: vorbind despre sanctuarul lui Mithras de la Pojenea este citat D. Alicu (cu o lucrare din 2000) și nu autorii săpăturilor și publicării (N. Gudea și O. Bozu), care au publicat cu cca 20 de ani înainte (1977) piesele mithraice atât în țară, cât și în străinătate.
- la p. 69 nota 462 este citat pentru descoperirile de plăcuțe cu Cavalerii Danubieni corpus-ul lui D. Tudor CMRED, în loc să fie citat cel care a publicat monumentele (N. Gudea).
- la repertoriu (Porolissum), în cazul inscripției puse de P. Ael. Malachus, sunt citați Heidenreich și I. Piso, care au făcut referiri la inscripție (fără completări sau adăugiri) la 20 de ani după publicarea lor inițială. Tot cam pe aici, referitor la zeul Belus, îl citează pe S. Sanie (1981), când inscripția a fost publicată de A. Stein prin 1943.
- la p. 109 nota 703 text greșit și citat greșit referitor la Gornea.
- nu aș omite un fel de citare preferențială, cu iz „matrimonial”, la p. 137 nota 902 pune pe seama profesoarei Doina Benea (2004) ceea ce scrisesem eu și D. Tamba cu vreo cinci ani înainte despre finalul vieții templului lui IOMD (*Gudea – Tamba 2001*, p. 63-64).

An attempt to archaeological correction concerning the soldiers' religion in the Roman fort of Resculum/Bologa (Summary)

The author (N. Gudea) improves and completes data concerning the votive monuments found in the fort of Resculum, as some of these monuments seem to be incomplete or even mistaken. Such errors are to be found in the two syntheses about the religion of the soldiers from Dacia by authors M. Popescu (*Popescu 2004*) and Athalie Ștefănescu-Onițiu (*Ștefănescu 2009*).

Abrevieri și bibliografie

Gudea 1997	N. Gudea, <i>Das Römergrenzkastell von Bologa/Resculum</i> . Zălau 1997.
Gudea-Tamba 2001	N. Gudea, <i>Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman. III. Despre templul zeului Iupiter Dolichenus din municipium septimium</i> . Zălau 2001.
Petolescu 2002	C.C. Petolescu, <i>Auxilia Daciae. Contribuții la istoria militară a Daciei romane</i> . București 2002.
Popescu 2004	M. Popescu, <i>La religion dans l'armée romaine de Dacie</i> . București 2004.
Ștefănescu 2009	Athalia Ștefănescu-Onițiu, <i>Religia militarilor din Dacia romană</i> . Timișoara 2009.